

9. Stiikest ta zghurtovanist ukrainskoho suspilstva pid chas viiny [Stability and cohesion of Ukrainian society during the war (2024)] (2024). Periodychnyi zvit na osnovi monitorynhovykh materialiv z obranykh rehioniv Ukrainy, vyp. 10, Sichen–Berezen 2024 roku. Ukrainskyi nezalezhnyi tsentr politychnykh doslidzhen. Kyiv, 37 p. (in Ukrainian).

10. Nahorni, D. Okupanty zmushuiut viiskovykh RF holosuvaty, shchob pidvyshchyty yavku vybortsiv na TOT Zaporizkoi oblasti – TsNS [The occupiers are forcing the Russian military to vote in order to increase voter turnout at the National Elections Committee of the Zaporizhzhia Region – the National People's Congress]. Suspilne Zaporizhzhia. URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/697350-okupanti-zmusuut-vijskovih-rf-golosuvati-sob-pidvisiti-avku-viborciv-na-tot-zaporizkoi-oblasti-cns/> (in Ukrainian).

11. Vybory RF na okupovanykh terytoriiakh (2022). [Elections of the Russian Federation in the occupied territories. Anaditychnyi zvit]. Instytut stratehichnykh doslidzhen bezpeky. 28 p. (in Russian).

12. Politychna okupatsiia ORDLO (2021). [Political occupation of ORDLO]. Anaditychnyi zvit. Instytut stratehichnykh doslidzhen bezpeky. 39 p. (in Russian).

13. Diialnist partii RF na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy (2022). Anaditychnyi zvit. Instytut stratehichnykh doslidzhen bezpeky [Activities of the parties of the Russian Federation in the temporarily occupied territories of Ukraine]. 55 p. (in Russian).

Матеріал надійшов до редакції 11.06.2024 р.

УДК 323.1(477):355.48(477:470)

Наталія Ротар,

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри політології та державного управління,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

ORCID ID: 0000-0002-6430-3460,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-02-259-287

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Здійснене дослідження особливостей процесу інституціоналізації національного спротиву громадян України в умовах російсько-української війни довело сформованість інституційної матриці національного

спротиву, що передбачає формування синергетичного зв'язку між держаною стратегією захисту національного суверенітету, в основу якої покладено ідею національної стійкості як одного з базових інструментів захисту державного суверенітету, та силою й формами національного спротиву, що моделюються та застосовуються державою для відновлення національного суверенітету на тимчасово окупованих територіях. У такій концептуальній моделі взаємозв'язку національної стійкості й національного спротиву принципового значення набувають готовність і можливість цивільного населення чинити опір ворогу в разі окупації території його держави, тобто стійкість населення відображає готовність національної системи спротиву чинити опір окупації та агресії й вести боротьбу за відновлення влади й суверенітету в разі їх утрати. Доведено, що особливості організації національного спротиву на тимчасово окупованій території України визначаються опертям на стратегії активного протесту та повсякденної громадянської непокори; застосуванням форм спротиву, що ґрунтуються на переконаннях з опертям на українську громадянську ідентичність; репертуаром повсякденного спротиву громадян України; мотивацією до практик повсякденного спротиву, що має дифузний і динамічний характер, пов'язаний із характеристиками соціального поля, досвідом застосування форм та технік повсякденного спротиву, стратегією й тактикою громадянського спротиву, координованого інститутами Української держави. Установлено, що самоідентифікація громадян України в інституційній матриці національного спротиву російській агресії маркується через показники готовності відстоювати територіальну цілісність України зі зброєю в руках, використовувати легітимну та легальну варіативність форм національного спротиву та відчуття належності до інституту національного спротиву, які у вимірі результатів соціологічних досліджень належать до зони високих показників. Обґрунтовано, що статус спостерігача в інституті національного спротиву України пов'язаний із визнанням російської агресії, кваліфікацією дій суб'єктів спротиву в парадигмі протидії агресії, тобто визнання національного спротиву й визначення ставлення/належності до нього. У проаналізованій сукупності всіх спостерігачів у матриці національного спротиву України, які визнають російську агресію та кваліфікують дії інститутів політичної влади України й громадян України як легітимну протидію агресії, найбільш потужними за обсягами надання фінансової, військової та гуманітарної допомоги є США і ЄС. Відповідно, саме вони, як і інші спостерігачі, що надають усі три види допомоги Україні в її протидії російській агресії, є належними до матриці національного спротиву нашої держави.

Ключові слова: національний спротив, національна стійкість, інституціоналізація, інституційна матриця, відносини влади, спротив громадян України, спостерігач у системі національного спротиву, допомога Україні.

Nataliia Rotar,

Yuri Fedkovich Chernivtsi National University,

ORCID ID: 0000-0002-6430-3460

INSTITUTIONALIZATION OF NATIONAL RESISTANCE CITIZENS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The study of the peculiarities of the process of institutionalization of the national resistance of Ukrainian citizens in the conditions of the Russian-Ukrainian war proved the formation of the institutional matrix of national resistance, which provides for the formation of a synergistic connection between the state strategy for the protection of national sovereignty, which is based on the idea of national stability as one of the basic tools for the protection of the state sovereignty, and the power and forms of national resistance modeled and applied by the state to restore national sovereignty in the temporarily occupied territories. In such a conceptual model of the relationship between national stability and national resistance, the readiness and ability of the civilian population to resist the enemy in the event of occupation of the territory of its state acquires fundamental importance, i.e., the stability of the population reflects the readiness of the national resistance system to resist occupation and aggression and fight for restoration power and sovereignty, in case of their loss. It has been proven that the peculiarities of the organization of national resistance in the temporarily occupied territory of Ukraine are determined by: relying on the strategy of active protest and everyday civil disobedience; using forms of resistance based on convictions based on Ukrainian civic identity; the repertoire of everyday resistance of Ukrainian citizens; motivation for the practices of everyday resistance, which has a diffuse and dynamic character, related to the characteristics of the social field, the experience of applying the forms and techniques of everyday resistance, the strategy and tactics of civil resistance coordinated by the institutions of the Ukrainian state. It was established that the self-identification of Ukrainian citizens in the institutional matrix of national resistance to Russian aggression is marked by indicators of readiness to defend the territorial integrity of Ukraine with weapons in hand, to use the legitimate and legal variability of forms of national resistance, and a sense of belonging to the institution of national resistance, which, according to the results of sociological research, belong to zones of high indicators. It is substantiated that the status of an observer in the Institute of National Resistance of Ukraine is related to the recognition of Russian aggression, the qualification of the actions of the subjects of resistance in the paradigm of countering aggression, that is, the recognition of national resistance and the determination of attitude/belonging to it. In the analyzed aggregate of all observers in the matrix of national

resistance of Ukraine, who recognize Russian aggression and qualify the actions of the institutions of political power of Ukraine and the citizens of Ukraine as a legitimate countermeasure to aggression, the most powerful in terms of providing financial, military and humanitarian aid are the USA and the EU. Accordingly, it is they, as well as other observers who provide all three types of assistance to Ukraine in its resistance to Russian aggression, that belong to the matrix of its national resistance.

Key words: national resistance, national resilience, institutionalization, institutional matrix, power relations, resistance of Ukrainian citizens, observer in the system of national resistance, aid to Ukraine.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Тимчасова окупація російськими військами Автономної Республіки Крим, частини Донецької та Луганської областей України на початку 2014 р. актуалізувала необхідність концептуалізації системи механізмів, інструментів і засобів національного спротиву, що є легальними та легітимними для громадян України. Важливість означення правових меж легальності національного спротиву та дифузії його легітимності в українському суспільстві в умовах російсько-української війни посилюється тим, що, на відміну від поняття «окупація», зміст поняття «спротив» («опір») не визначений у міжнародному праві, хоча зазвичай в офіційному публічному дискурсі міжнародних організацій це поняття позиціонується як свідоме та усвідомлене застосування насильства населенням окупованої території проти окупаційних військових сил або посадових осіб окупаційної влади. Отже, із початком масштабної російської агресії в лютому 2022 р. практична організація інституту національного спротиву громадян України набула ще більш виразної актуальності.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній політичній науці сформувався комплекс наукових досліджень спротиву¹ окупації, структура якого може бути представлена так: (1) дослідження, у яких спротив моделюється як національний спротив, відтак розглядається з позицій політики, здійснюваної державою, території якої були окуповані (предметом таких наукових досліджень є національна політика протидії окупації, спротив

¹У тлумачному словнику української мови ототожнюється зміст слів *спротив* і *опір* й позиціонується як «здатність протистояти, протидіяти кому-, чому-небудь, боротися, змагатися з кимось, чимось. ... Властивість, здатність чого-небудь протистояти певним впливам, змінам, а також сила, ступінь такого протистояння» [1, с. 847].

окупаційному режиму, непокора рішенням окупаційних інститутів влади, організоване підпілля, інформаційний спротив [14; 21; 26; 40; 45]); (2) дослідження, у котрих спротив моделюється як політика засудження окупації певної держави (частини території цієї держави), що виробляється й реалізується іншими суб'єктами міжнародних відносин (предметом таких досліджень є легальні політичні форми та інструменти політики засудження держави-окупанта [16; 18; 27; 28]); (3) дослідження, у фокусі яких перебуває (медіа)спротив як форма публічного дискурсу окупації й війни [11; 15]. Зауважимо, що, попри варіативність предметного поля дослідження, спротив визначається як свідомо дія (комплекс дій), протестного характеру, спрямована на те, що є протизаконним, нелегітимним і несправедливим. Мотивація таких дій трактується досить широко – від вузьких приватних інтересів до економічних інтересів великих соціальних груп та національних інтересів держави, території якої були окуповані, але саме широта мотивації спроможна перетворити національний спротив на динамічно оновлювану й стабільно функціонуючу систему протидії агресору. Попри появу низки загальних і спеціальних досліджень моделювання національного спротиву в Україні в умовах російсько-української війни, відчутний брак саме політологічного осмислення цього явища.

Тому, **мета нашого дослідження** – визначення особливостей процесу інституціоналізації національного спротиву громадян України в умовах російсько-української війни. Для досягнення мети потрібно виконати такі дослідницькі завдання: (1) визначити особливості процесу формування інституційної матриці національного спротиву України; (2) указати основні риси національного спротиву на тимчасово окупованій території України; (3) проаналізувати характер самоідентифікації громадян України в інституційній матриці національного спротиву російській агресії; (4) дослідити структуру статусу спостерігача в інституційній матриці національного спротиву України.

Теоретичні основи дослідження. Методологічно ми опираємося, поперше, на ідеї М. Фуко про взаємозв'язок природи влади та спротиву, який потрібно розуміти «як множинність силових відносин, іманентних у сфері, у якій вони діють (політичній – прим. авт.), і які є основою їхньої організації; як процес, що через неперервну боротьбу та протистояння трансформує, зміцнює або повертає їх до попереднього стану ...» [23, р. 82]. По-друге, на концептуальне осмислення характеру зв'язку між політичною владою, формами спротиву й тривалістю окупації, здійснене М. Лілею [29; 30; 31; 32]. По-третє, на концепцію спротиву Дж. Холландера і Р. Ейнвонера [24],

які довели, що, незважаючи на всю варіативність та суперечливий характер використання поняття *спротив окупації*, він є опозиційним актом соціальної дії, котра вчиняється добровільно й спрямовується проти окупаційних інститутів влади. Важливою частиною цього концепту є: (1) обґрунтування тези про те, що об'єкт спротиву, агент (суб'єкт) спротиву і спостерігачі процесу спротиву можуть відокремлено вирішувати, чи є конкретна дія актом спротиву; (2) диференціація трьох структур спротиву (суб'єкт, мета, спостерігач), взаємодія між якими визначає «основу розуміння спротиву» [24, р. 548] як соціально сконструйованого процесу; (3) позиціонування спостерігача та його статусу як фактора, що впливає на «сприйняття власних дій суб'єктами спротиву, визнання ними цілей спротиву» [24, р. 548]. По-четверте, на ідеї співвідношення насильницьких і ненасильницьких методів національного спротиву [36] і його структури (партизанська, підпільна та допоміжна складові частини) [39].

Методика дослідження. Означені теоретичні основи цього дослідження зумовили застосування низки методів, зокрема, для визначення особливостей процесу формування інституційної матриці національного спротиву України був використаний проблемно-пошуковий і порівняльний методи; для визначення основних рис національного спротиву на тимчасово окупованій території України застосовано методи аналізу й синтезу та систематизації й узагальнення; аналіз характеру самоідентифікації громадян України в інституційній матриці національного спротиву російській здійснювалося з використанням методу вторинного аналізу соціологічної інформації та порівняльного методу; дослідження структури статусу спостерігача в інституційній матриці національного спротиву України відбувалося із застосуванням методів статистичного аналізу й порівняльного методу.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування інституційної матриці національного спротиву України. Концептуально модель національного спротиву України опирається на Операційну концепцію спротиву (далі – ROC), презентовану в грудні 2019 р. у Шведському університеті оборони [33]. Її поява стала результатом обговорень на серії семінарів, організованих під керівництвом командування спеціальних операцій США в Європі (SOCEUR) у співпраці з групою науковців та експертів із різних країн Північної й Східної Європи, починаючи від 2014 р. [52]. ROC визначає національний спротив як «організовані зусилля всього суспільства, що охоплюють повний спектр

заходів від ненасильницьких до насильницьких, очолюваних законним урядом (зокрема і потенційно вигнаним, переміщеним або тіншовим) для відновлення незалежності та автономії в межах своєї суверенної території, яка була повністю або частково окупована іноземною державою» [22]. За своєю метою – відновлення «доконфліктного статус-кво» [22] – спротив у будь-якій його формі (беззбройна, збройна, ненасильницька, насильницька) відрізняється від тероризму, повстання чи революції, тому методи й інтенсивність національного спротиву залежать від ступеня примусу окупанта до визнання його політичної влади та сили політичних інститутів. Принциповим є визнання та позиціонування національного спротиву «природною реакцією суверенного уряду й народу на загрози їх суверенітету та незалежності» [22], відтак його унормування й планування на рівні урядової політики, деталізація на рівні інститутів публічного управління та громадянського суспільства є життєво важливим для уможливлення забезпечення наявності відповідних механізмів організованого спротиву окупації й агресії.

Для моделювання національного спротиву українського суспільства будь-якій зовнішній агресії чи окупації важливим є опертя на ідею ROC про взаємозалежність між національною стійкістю та національним спротивом (рис. 1). Стійкість суспільства в її інституційному й ціннісному вимірах сприяє стримуванню потенційної окупації та посилює систему національної оборони в її протидії поваленню національного суверенітету та його відновлення: «За своєю суттю, стійкість – це бажання людей зберегти те, що вони мають; бажання та здатність протистояти зовнішньому тиску й впливам та/або позбавлятися від наслідків цього тиску чи впливу» [22].

Рис. 1. Синергетичний зв'язок між національною стійкістю та національним спротивом

Дані рис. 1 указують на те, що в сучасній політичній науці доведено існування синергетичного зв'язку між держаною стратегією захисту національного суверенітету, в основу котрої покладено ідею національної стійкості як одного з базових інструментів захисту державного суверенітету, та силою й формами національного спротиву, що моделюються та застосовуються державою для відновлення національного суверенітету на тимчасово окупованих територіях. Стратегування національної стійкості і її інституційне оформлення, відтворювана здатність суспільства до стійкості є тими чинниками, що посилюють національний спротив, що, відповідно до РОС, є системою спланованих дій упродовж «нетривалого періоду часу, котрий вимірюється місяцями й, можливо, навіть роком, поки зовнішні союзні та партнерські сили готуються витіснити окупанта» [22] (для держав-член НАТО – *прим. авт.*). РОС містить важливу тезу про те, що лише тоді, коли державі «не вистачає зовнішніх союзників і партнерів, готових рішуче допомогти у відновленні її національного суверенітету в короткостроковій перспективі, це стане довгостроковою боротьбою» [22].

У такій концептуальній моделі взаємозв'язку національної стійкості та національного спротиву, принципового значення набувають готовність і можливість цивільного населення чинити опір ворогу у разі окупації території його держави [50], тобто стійкість населення відображає готовність національної системи спротиву чинити опір окупації й агресії та вести боротьбу за відновлення влади й суверенітету в разі їх утрати. Ця ідея відтворена в «Комплексному довіднику з питань оборони штабу спеціальних операцій НАТО» («стійкість є основою фундаменту всього суспільства») і Стратегії національної оборони США від 2022 р. [44], у яких стійкість позиціонується як засіб стримування. У цих документах підкреслено критично важливий принцип спроможності інституту національного спротиву: якщо нації бракує волі захищати свій суверенітет, то її загальна спроможність чинити спротив є недостатньою.

Закон України «Про основи національного спротиву», якого українське суспільство потребувало від початку збройної російської агресії у 2014 р., був ухвалений Верховною Радою України лише 16 липня 2021 р., а введений у дію з 1 січня 2022 р. [2]. Цим Законом визначено організаційно-правові засади національного спротиву в безпековому контексті політичних реалій тимчасової окупації росією Автономної Республіки Крим, частини Донецької й Луганської областей. Концептуально, запропонований формат національного спротиву передбачав інституційну розбудову територіальної оборони та створення української національної моделі руху опору, що мали доповнити наявну систему підготовки громадян України до захисту

держави. Залучення всіх верств населення до забезпечення оборони України прописувалось українським законодавцем як дієвий механізм: (1) сприяння підвищенню рівня національної стійкості в умовах геополітичної турбулентності; (2) забезпечення належного рівня обороноздатності Української держави в умовах (не)прогнозованих військових загроз; (3) консолідації суспільства довкола зовнішніх викликів і загроз; (4) патріотичного виховання громадян; (5) забезпечення готовності громадян до захисту своєї держави [3]. Відповідно сформульовано законодавче визначення поняття *національний спротив* як комплексу заходів, «які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності держави, стримування та відсіч агресії й завдання противнику неприйнятних утрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України» [2].

Закон України «Про основи національного спротиву» визначив зміст трьох елементів (інститутів) системи національного спротиву (рис. 1 [складено за: 2]) та перелік суб'єктів із підготовки й координації національного спротиву: (1) Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних сил України (далі – ЗСУ) здійснює загальне керівництво національним спротивом через міністра оборони України; (2) Головнокомандувач ЗСУ здійснює безпосереднє керівництво територіальною обороною через Командувача Сил територіальної оборони ЗСУ; (3) керівник регіонального органу військового управління Сил територіальної оборони ЗСУ через регіональний орган військового управління Сил територіальної оборони ЗСУ; керівником зони територіальної оборони через штаб зони територіальної оборони; керівником району територіальної оборони через штаб району територіальної оборони. Керівництво рухом опору здійснює Головнокомандувач ЗСУ через Командувача Сил спеціальних операцій ЗСУ. Керівництво підготовкою громадян України до національного спротиву відбувається Кабінетом Міністрів України через відповідні центральні органи виконавчої влади [2].

Дані, наведені на рис. 2, указують, що, застосовуючи поняття «рух опору», український законодавець визначив його як складову систему національного спротиву, що передбачає можливість залучення на добровільних та конфіденційних засадах цивільних осіб, здатних виконувати функції агентів спротиву (розвідувальні чи диверсійні) на окупованих державою-агресором територіях України з метою деокупації її тимчасово окупованих територій. До реалізації заходів руху опору

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОБОРОНА	РУХ ОПОРУ	ПІДГОТОВКА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ
система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період із метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій	система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України	сукупність заходів, які здійснюються державними органами та органами місцевого самоврядування з метою формування патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних умінь, необхідних для захисту України

Рис. 2. Структура системи національного спротиву в Україні

передбачено залучення партизанських сил, формалізованого підпілля та допоміжних сил, що спеціалізуються на формах ненасильницького опору, але не обмежуються ними [2].

Принциповим виміром потенціалу й результативності руху опору є визначення його меж: (1) рух опору на окупованій території; (2) рух опору, що розгортається за межами окупованих територій. Моделювання руху опору на окупованій території в реальних політичних практиках має опиратися на визначення базових та похідних характеристик окупації як примусової зміни формату відносин влади та державного суверенітету. У даному контексті важливими є ідеї Р. Пейпа, який визначає окупацію як «здійснення політичного контролю над територією сторонньою [для окупованої території – прим. авт.] групою» [34, р. 83], що покладається на використання засобів примусу, контрольованих політичними акторами, що не мають легальної та легітимної політичної суб'єктності на окупованій території. Отож окупанти неохоче називають свої дії окупацією. Навіть попри те, що окупація не належить до спектра дій держави, які повністю

заборонені міжнародним правом, в сучасному політико-правовому дискурсі, вона постає як нелегітимні дії держави зі здійснення функцій влади на території іншої (окупованої) держави [51] із застосуванням сили та всупереч визнаним практикам демократії: вона є фактом, а не намірами.

Особливості організації національного спротиву на тимчасово окупованій території України

Суб'єктність національного спротиву на окупованій території має індивідуальний, груповий, організаційний і метаорганізаційний рівні, що припускають застосування різних дій, форм, типів, технік, режимів, стратегій і тактик, які в сукупності утворюють репертуар контекстуально та ситуаційно пов'язаних комбінацій спротиву окупації та агресії [46; 47]. Відтак, створюються різні форми стратегій опору, які відрізняються за складністю, метою та характеристиками. Попри таку варіативність репертуару спротиву, форми національного спротиву на окупованих територіях розгортаються переважно як повсякденний опір, що є практикою, залежною від мінливості контексту та ситуацій, тому, на думку С. Вінтейгена та А. Йогансена, не відокремленою від повсякдення, опосередковано спрямованою на відносини влади та позбавленої універсальної стратегії, що опирається на принцип узгодженості дій усіх інституціоналізованих суб'єктів національного спротиву [49]. Дж. Скотт свого часу привернув увагу дослідників до того, що повсякденні форми спротиву на окупованих територіях є діями, що замасковані та приховані [37, р. 42–46; 38], тобто їх можна кваліфікувати як вимір інфраполітики – сфери, що «охоплює вчинки, жести й думки, які не є достатньо політичними, щоб їх сприймали як такі» [38, р. 183]. Інфраполітика, у контексті індивідуального виміру національного спротиву на окупованих територіях, відображає дії, що залишилися політично не поміченим, або не можуть бути кваліфіковані як політичні дії, відповідно до категоріального апарату політичної науки.

Визначення особливостей організації національного спротиву на тимчасово окупованій території України пов'язане з проблемами: (1) визначення мотивації участі в спротиві окупаційними інститутами влади; (2) усвідомленого ставлення до своїх дій як до дій суб'єкта спротиву; (3) спрямованістю спротиву; (4) ідентифікацією дій суб'єктів спротиву окупаційними інститутами та спостерігачами. Залежно від співвідношення цих характеристик спротиву окупаційній владі, у політичній науці визначають типи спротиву, наведені в табл. 1.

Відповідно до критеріїв, які використовують Дж. Холандер та Р. Айнвейна, на нашу думку, концептуальним ядром типологізації

Типи спротиву окупаційній владі

Типи спротиву	Критерії		
	Чи має на меті дія суб'єкта спротиву?	Чи розпізнається дія як спрямований спротив?	Чи розпізнається дія спостерігачем як спротив?
Відкритий спротив	Так	Так	Так
Прихований спротив	Так	Ні	Так
Несвідомий спротив	Ні	Так	Так
Цільовий спротив	Ні	Так	Ні
Зовні визначений спротив	Ні	Ні	Так
Недієвий спротив	Так	Так	Ні
Спроба спротиву	Так	Ні	Ні
Не спротив	Ні	Ні	Ні

Джерело: складено за: [24, р. 544].

спротиву на окупованій території є громадянська ідентичність, цю «маркує членство в макрополітичній спільноті й передбачає самоідентифікацію індивіда з політичною нацією на основі співвіднесення з її політичною культурою та політичними інститутами ... на рівні індивідуальної свідомості прояви громадянської ідентичності фіксуються через 1) оцінку ставлення людини до свого громадянства; 2) оцінку можливостей і потреб набуття громадянства іншої країни чи подвійного громадянства; 3) сприйняття/несприйняття країни проживання як своєї Батьківщини; 4) наявність/відсутність почуттів патріотизму та гордості за свою країну» [7, с. 153]. Саме тому громадянин, який проживає на тимчасово окупованій території, формує та позиціонує свою роль суб'єкта спротиву

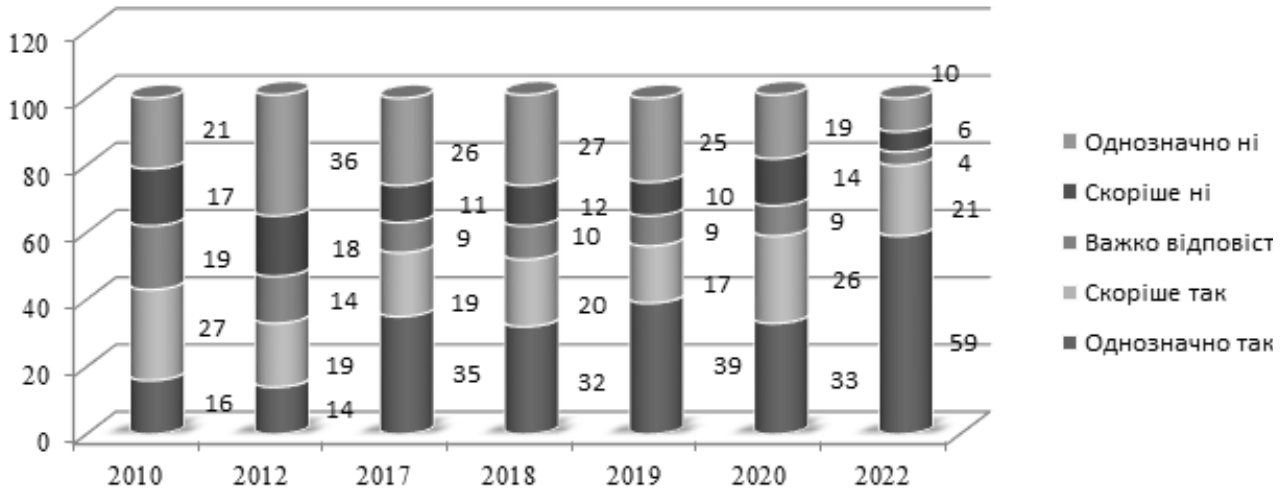
окупаційним інститутам влади, опираючись на функціональну для нього матрицю громадянської ідентичності, у якій роль суб'єкта спротиву постає як «соціальна ідентичність, сконструйована у відносинах, що є не одиничними або фіксованими, а сприймаються як множинні, складні, контекстуальні та ситуативні» [25, р. 429].

Діяльність Центру національного спротиву [10], створеного Силами спеціальних операцій із метою навчання, координації й масштабування рухів національного спротиву тимчасовій окупації територій України, відображена в численних інформаційних повідомленнях про організацію ненасильницького спротиву, допомогу українському підпіллю, збір інформації про ворога, налагоджену комунікацію між суб'єктами спротиву на окупованих територіях, дає підставу стверджувати, що до особливостей організації національного спротиву на тимчасово окупованій території України можна віднести; по-перше, опертя на стратегії активного протесту (у перше півріччя окупації) та повсякденної громадянської непокори (упродовж усього періоду окупації); по-друге, застосування форм спротиву, що ґрунтуються на переконаннях з опертям на українську громадянську ідентичність (заяви, заохочення до ненасильницького спротиву, символічні дії, саботаж, кібератаки); по-третє, репертуар повсякденного спротиву громадян України визначається особливостями взаємодії між локальними соціальними структурами громад і нав'язаними російською окупацією відносинами влади; по-четверте, мотивація до практик повсякденного спротиву має дифузний і динамічний характер, пов'язаний із характеристиками соціального поля, досвідом застосування форм і технік повсякденного спротиву, стратегією та тактикою громадянського спротиву, координованого інститутами Української держави. Отже, національний спротив на тимчасово окупованих територіях України має потужний потенціал протидії нав'язуваному окупаційною владою формату відносин влади, але варто пам'ятати про доведений у політичній науці парадокс успіху спротиву, коли він може посилювати відносини домінування окупаційних інститутів через «внутрішню амбівалентність ... та ірраціональність усередині спротиву» (детальніше див: [29; 30]).

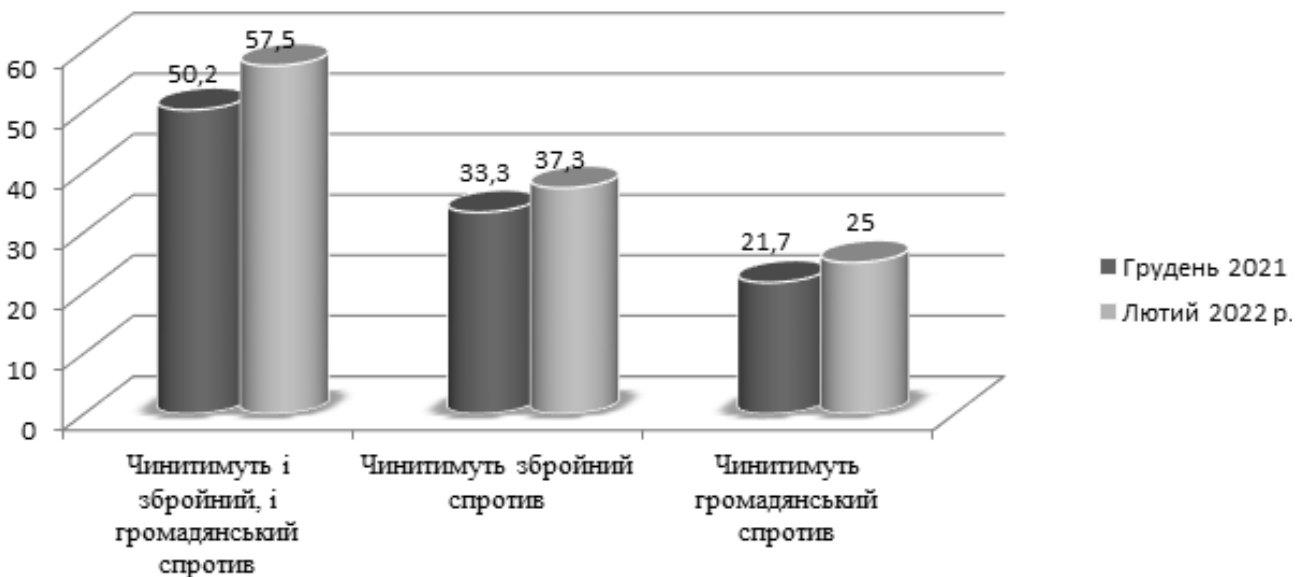
Самоідентифікація громадян України в інституційній матриці національного спротиву російській агресії

За даними соціологічної групи РЕЙТИНГ, яка відстежує готовність громадян України відстоювати територіальну цілісність України зі зброєю в руках у випадку виникнення відповідної загрози від 2010 р., з початком

російсько-української війни у 2014 р. фіксується неперервна позитивна динаміка такої готовності, а із початком масштабної агресії в лютому 2022 р. – стрімке зростання відповідних показників (рис. 3 [8; 9]).

Рис. 3. Готовність відстоювати територіальну цілісність України зі зброєю в руках (%), 2010–2020 рр.

Рис. 4. Динаміка орієнтацій на використання форм національного спротиву, 2021–2022 рр.

Дані рис. 3 вказують на те, що до початку масштабного вторгнення росії в Україну у 2020 р. зафіксовано найбільший розрив між тими, хто готовий відстоювати територіальну цілісність України зі зброєю в руках (59 %), та тими, хто не декларував такої готовності (32 %), який кількісно становив 27 %. Найвищі показники готовності характерні для Центрального (64 %) і Західного (63 %) регіонів України, вікових

категорій 50–59 років (65 %) та 40–45 років (65 %), громадян із високим (66 %) і середнім (68 %) рівнем доходів.

Починаючи з грудня 2021 р., за даними результатів соціологічних досліджень КМІС, зростає рівень однозначної готовності українців чинити спротив збройної агресії з боку росії в різних формах (рис. 4 [складено за: 4]).

Зауважимо, що в розрізі регіонів, найвищий рівень орієнтацій на одночасне застосування двох форм спротиву російській агресії напередодні 24 лютого 2022 р. зафіксовано в Західному регіоні України (72,2 %), на застосування збройного спротиву – в Центральному регіоні (42,2 %), на застосування громадянського спротиву у формах участі в демонстраціях, протестах, маршах, бойкотах, страйках, акціях громадянської непокорі – у Західному регіоні (31,2 %). Прикметно те, що в Східному регіоні України за всіма трьома типами орієнтацій зафіксовано зниження готовності чинити спротив зовнішній агресії росії проти України до 30,5 % (-6,7 %) у двох формах спротиву одночасно, до 17,8 % (-7,8 %) – у формі збройного спротиву, до 16,1 % (-0,7 %) – у формі громадянського спротиву. До певної міри наведені дані відображають позитивну динаміку пріоритетності громадянської ідентичності щодо інших видів політичних ідентичностей, показники якої в період лютого – липня 2022 р. зросли з 64,6 до 84,6 % [6].

На суб'єктивному рівні в жовтні 2022 р. 60 % опитаних громадян України відчували себе частиною національного спротиву (43 % – повністю, 17 % – скоріше), 32 % відчували себе частково долученими до національного спротиву ворогові, 4 % – не відчували (скоріше або абсолютно) своєї належності до національного спротиву. На рівні цього виміру національного спротиву фіксується тенденція відтворення геоструктури ставлення до його форм й інструментів, наведена вище: у Західному регіоні України частка тих, хто відчуває себе частиною національного опору, становить 68 %, у Східному регіоні – 48 %, а тих, хто не відчуває себе частиною національного спротиву російській агресії – відповідно 4 та 6 % [5]. Такі показники вказують на консолідуючий потенціал відчуття долученості до національного спротиву: «... проживаючи цей досвід, більшість українців на суб'єктивному рівні відчують себе не просто спостерігачами наживо за подіями, а справжніми учасниками національного опору. Цей спільний досвід зараз уже є і далі буде суспільним «клеєм» для збереження згуртованості, продовження формування громадянської політичної нації та подолання різних проблем. Важливо, щоб на різних рівнях як усередині країни, так

і назовні транслювався наратив про опір як загальнонаціональне явище та залученість кожного (у міру можливостей) для відсічі агресору» [5].

Статус спостерігача в інституційній матриці національного спротиву України

Статус спостерігача в системі національного спротиву пов'язаний із визнанням агресії, кваліфікацією дій суб'єктів спротиву в парадигмі протидії агресії, тобто визнання національного спротиву та визначення ставлення/належності до нього. Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну політичні лідери більшості західних демократій визначилися з політичної позицією – «стояти на боці України» й оголосили про надання їй потужної військової та гуманітарної підтримки. Проте в перші місяці 2022 р. публічні наукові дискурси зосередилися на санкціях та інших заходах, спрямованих проти росії [12], меншою мірою відбувалася концептуалізація підтримки України в її протидії російській агресії [13], що спричинило відсутність систематизованих метаданих, за якими можна визначити основні характеристики статусу спостерігача в російсько-українській війні. Згодом німецькі дослідники ініціювали відстеження метаданих щодо зобов'язань підтримки України з боку держав G7, держав-членів ЄС, Австралії, Нової Зеландії, Норвегії, Південної Кореї, Швейцарії, Туреччини, Індії, Китаю, Тайваню, інституцій Європейського Союзу (Єврокомісія, Рада ЄС, Європейський фонд миру, Європейський інвестиційний банк) [43]. Принципово важливими характеристиками консолідованої бази даних The Ukraine Support Tracker є: (1) концентрація уваги на офіційній інформації донорів з фокусом на двосторонніх зобов'язаннях; (2) кількісна оцінка не фінансових офіційних трансфертів (поставка військового обладнання, зброї, медикаментів, продуктів харчування) за допомогою присвоєння кожному товару грошової вартість за ринковими цінами; (3) допоміжний характер інформації про допомогу Україні від міжнародних фінансових установ; (4) залишаються поза увагою допомога біженцям з України та інформація про приватні пожертви й пожертви від неурядових організацій через складність верифікації такої інформації на предмет достовірності; (5) опертя на індекс «прозорості даних», який вимірює прозорість і доступність офіційної урядової інформації про підтримку Україні. Зауважимо, що в перші місяці 2022 р. уряди Фінляндії, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Іспанії та Португалії оголосили про те, що вони не поширюватимуть інформацію про фінансову підтримку України. Але до кінця 2022 р. уряди Фінляндії й Німеччини створили офіційні

сторінки з детальною візуалізацією підтримки України за принципами двосторонніх відносин. За Індексом «прозорості даних» щодо підтримки України, показник від 5 (максимальне значення, мінімальне – 0) до 4 балів зафіксований у Швейцарії, Данії, США, Швеції, Нідерландах, Австрії, Фінляндії, Канаді, Новій Зеландії та Ірландії (країни розміщені в порядку спадання) [48]. Такий підхід уможливив відстеження 143 млрд євро підтримки, наданої Україні в період із 24 січня 2022 р. по 15 січня 2023 р. у формі гуманітарних, військових і фінансових зобов'язань 41 донора. Дані про допомогу Україні США та Європи (європейські держави й інституції ЄС разом) до квітня 2024 р. наведено в табл. 2.

Таблиця 2

**Структура допомоги Україні в спротиві російській агресії,
2022–2024 (млрд євро)**

Місяць	США, виділено	Європа, виділено	Загальний обсяг наданої допомоги	Загальний обсяг виділеної допомоги	Виділена фінансова допомога	Виділена гуманітарна допомога	Виділена військова допомога
1	2	3	4	5	6	7	8
01.2022	0,00	0,00	0,26	0,26	0,00	0,03	0,00
02.2022	0,38	3,04	4,68	3,87	2,61	0,21	1,05
03.2022	1,13	3,74	12,04	5,20	1,81	1,28	2,10
04.2022	2,32	6,16	15,50	9,48	2,31	1,30	5,88
05.2022	1,06	3,72	11,89	5,38	2,86	1,16	1,36
06.2022	4,57	2,33	2,44	7,36	1,38	0,62	5,36
07.2022	3,34	3,33	4,19	6,73	3,68	0,88	2,16
08.2022	9,15	2,44	0,73	11,66	5,51	0,07	6,07
09.2022	2,25	2,02	19,92	4,27	1,14	0,12	3,00
10.2022	1,51	3,45	1,54	5,44	2,64	0,26	2,53
11.2022	5,34	4,87	1,79	10,59	6,85	0,53	3,20
12.2022	2,59	2,68	58,08	5,90	1,36	1,66	2,89
01.2023	5,36	8,08	1,99	13,52	3,00	0,09	10,43

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8
02.2023	6,65	2,45	15,76	9,30	2,38	0,95	5,97
03.2023	0,70	3,64	3,26	4,82	1,69	0,64	2,49
04.2023	5,06	4,12	6,78	11,32	6,13	0,90	4,29
05.2023	2,29	4,62	14,61	7,22	1,83	0,05	5,33
06.2023	3,98	3,54	53,73	7,66	2,79	0,42	4,44
07.2023	2,80	3,67	1,81	8,01	3,22	1,06	3,73
08.2023	0,42	5,08	1,20	5,50	1,86	0,01	3,64
09.2023	4,63	2,76	2,30	7,97	5,16	0,30	2,51
10.2023	0,33	2,86	0,56	3,22	1,65	0,15	1,42
11.2023	0,51	1,84	6,12	2,61	1,77	0,14	0,70
12.2023	0,58	5,33	4,25	8,04	4,08	0,71	3,25
01.2024	0,00	1,79	3,97	2,28	0,44	0,06	1,79
02.2024	0,00	4,14	7,72	4,41	0,00	0,42	3,99
03.2024	0,28	6,47	0,28	9,07	6,79	0,06	2,21
04.2024	6,75	3,37	35,78	10,48	1,61	0,31	8,56
Разом	73,96	102,05	296,91	192,06	76,55	14,56	100,94

Джерело: Складено за: [42].

Дані, наведені в табл. 2, указують на те, що сумарно європейська допомога перевищує допомогу США й за зобов'язаннями, і за конкретними асигнуваннями, а схвалена європейська програма підтримки України гарантує її подальше надходження. У січні та лютому 2024 р. зобов'язання США щодо допомоги Україні фактично призупинилися, оскільки жоден новий пакет підтримки не здобув схвалення в Конгресі США. У цьому контексті важливою є характеристика статусу ЄС як спостерігача в структурі національного спротиву України: «Європі доведеться принаймні подвоїти свої поточні зусилля з військової підтримки, якщо Сполучені Штати не отримають подальшої підтримки. Це виклик, але, зрештою, питання політичної волі. Країни ЄС є одними з найбагатших у світі, і поки

що вони не витратили навіть 1 % свого ВВП 2021 р. на підтримку України» [41]. Дійсно, порівняння витрат США, Японії, Німеччини та Південної Кореї у війні в Перській затоці з двосторонньою допомогою Україні як у загальній сумі, так і у відсотках ВВП, указує на нижчі показники надання допомоги Україні в російсько-українській війні, ніж у війні у Перській затоці (табл. 3). Середньорічні військові витрати США у відсотках ВВП в Кореї й В'єтнамі були, відповідно, у 13 і 5 разів вищими за допомогу Україні в 2022 р., а підтримка Німеччиною Кувейту в 1991 р. втричі вищою, ніж Україні на двосторонній основі у 2022 р.

Таблиця 3

Допомога Україні в російсько-українській війні, 2022–2023 рр.

Держава – донор допомоги	У млрд євро		У % ВВП	
	війна в Перській затоці, 1990– 1991 рр.	допомога Україні в російсько- українській війні, 2022– 2023 рр.	війна в Перській затоці, 1990– 1991 рр.	допомога Україні в російсько- українській війні, 2022– 2023 рр.
США	116,06	69,35	0,99	0,32
ФРН	21,90	6,29	0,55	0,17
Японія	19,39	6,78	0,32	0,14
Південна Корея	0,68	0,22	0,11	0,01

Джерело: Складено за: [42].

На сьогодні, попри менші обсяги допомоги, у порівнянні з іншими війнами др. пол. ХХ ст., США надає Україні найбільші обсяги військової допомоги на двосторонній основі. 24 квітня 2024 р. Президент США Дж. Байден підписав «Закон про додаткові асигнування безпеки України» [17], що став п'ятим законодавчим актом про підтримку України від початку масштабної російської агресії в лютому 2022 р. та першим від січня 2023 р. Закон, що є частиною законодавчого забезпечення національної безпеки США, передбачає фінансування в обсязі 61 млрд дол. США, із яких Міністерство оборони США розпоряджатиметься 48,4 млрд дол. США. Тобто більше ніж половина загальної суми не надходитиме в Україну, а призначені для фінансування урядових

установ, відомств і внутрішніх процесів у США, що забезпечують організацію підтримки України в її спротиві російській агресії.

ЄС та держави-члени Об'єднання продемонстрували стійку єдність у засудженні агресивних дій росії й наданні масштабної підтримки Українській державі станом на травень 2023 р. на суму 70 млрд євро: 38 млрд євро фінансової, бюджетної підтримки та гуманітарної допомоги; 15 млрд євро військової підтримки через Європейський фонд миру; 17 млрд євро для допомоги 4 млн біженців [19]. У червні 2023 р. Єврокомісія досягнула домовленості з Європарламентом та Радою ЄС щодо механізму організації систематичної та неперервної допомоги для України в її боротьбі з російською агресією. Новий механізм у форматі Фонд «Україна» (далі – Фонд) спрямований на забезпечення стабільного та стійкого фінансування підтримки відновлення та модернізації України, уключаючи реформи, необхідні на шляху її вступу до ЄС: «Європа буде на боці України кожен день війни та кожен день дня після неї. Політична угода щодо фінансової програми для України вартістю 50 млрд євро є великим кроком вперед. Європа вірна своєму слову. Ми продовжуватимемо забезпечувати вкрай необхідне фінансування та передбачуваність для нашого відважного партнера й кандидата на членство» [20]. Отже, загальна сума на період 2024–2027 рр. становить 50 млрд євро та структурно складається з 17 млрд євро грантів та 33 млрд євро позик.

Фонд є гнучким інструментом, адаптованим до безпрецедентних викликів для України, яка перебуває в стані війни, він одночасно забезпечуватиме прогнозованість європейської допомоги, її прозорість та підзвітність. Такий підхід відображає всі ризики тривалого конфлікту, тому європейська допомога з 2024 р. структурно складається з трьох компонентів: (1) компонент прямої підтримки державного бюджету України на основі розробленого нею національного плану відновлення, реконструкції та модернізації, уключаючи відповідні реформи й інвестицій; (2) інвестиційний компонент для залучення державних і приватних інвестицій із метою сприяння відновленню та реконструкції економіки України; (3) компонент технічної допомоги та інші заходи підтримки реформ в Україні. Із метою забезпечення захисту фінансових інтересів ЄС та підтримки системи внутрішнього контролю України, новий механізм опирається на систему аудиту й контролю. Принципово важливим для посилення ефективності матриці національного спротиву України стало схвалення в рамках Фонду виняткового перехідного фінансування, яке передбачає надання негайної фінансової підтримки Україні в розмірі до

1,5 млрд євро на місяць упродовж періоду інституціоналізації внутрішньої структури Фонду. Для фінансування кредитної підтримки України ЄС залучить 33 млрд євро на фінансовому ринку до кінця 2027 р. шляхом випуску облігацій ЄС.

Серед національних держав найбільшим європейським військовим донором для України є Німеччина, яка здійснює військову підтримку у форматі коштів федеральної урядової ініціативи, які використовуються для фінансування поставок зброї та у форматі постачання зі складів Бундесверу. Від початку російської загарбницької війни проти України Німеччина передала Україні зі складів Бундесверу військово значимих матеріалів, орієнтовною вартістю близько 5,2 млрд євро. Одночасно 5 млрд євро у 2023 р. й 1,6 млрд євро у 2022 р. вже надійшли на військову підтримку України, а 2,9 млрд євро, які були виділені в перші два роки війни як дозволи на поставку зброї, будуть надані у 2025–2028 рр. Станом на квітень 2024 р. понад 10 тис. українських військових пройшли військову підготовку в Німеччині, оцінка витрат якої становить 282 млн євро. Федеральний уряд Німеччини затвердив на 2024 р. фінансування військової допомоги Україні в розмірі близько 7,1 млрд євро в рамках двостороннього партнерства й німецького внеску до Європейського фонду миру та отримав дозвіл узяти зобов'язання на суму близько 6 млрд євро на 2025 р. [35].

Отже, у сукупності всіх спостерігачів у матриці національного спротиву України, які визнають російську агресію та кваліфікують дії інститутів політичної влади України й громадян України як легітимну протидію агресії, найбільш потужними за обсягами надання фінансової, військової та гуманітарної допомоги є США і ЄС. Відповідно до концепції спротиву Дж. Холландера та Р. Ейнвонера [24], що була визначена як один з елементів теоретичного каркасу цього дослідження, США і ЄС, як і інші спостерігачі, що надають усі три види допомоги Україні в її протидії російській агресії, є належними до матриці її національного спротиву. Ця надважлива підтримка забезпечує можливість України зосереджувати зусилля для перемоги у війні.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Здійснене дослідження особливостей процесу інституціоналізації національного спротиву громадян України в умовах російсько-української війни довело сформованість інституційної матриці національного спротиву, яка концептуально ґрунтується на принципах Операційної

концепції спротиву. Отож інституційна матриця національного спротиву України передбачає формування синергетичного зв'язку між держаною стратегією захисту національного суверенітету, в основу котрої покладено ідею національної стійкості як одного з базових інструментів захисту державного суверенітету та силою й формами національного спротиву, що моделюються та застосовуються державою для відновлення національного суверенітету на тимчасово окупованих територіях. У такій концептуальній моделі взаємозв'язку національної стійкості й національного спротиву принципового значення набувають готовність і можливість цивільного населення чинити опір ворогу, у разі окупації території його держави, тобто стійкість населення відображає готовність національної системи спротиву чинити опір окупації та агресії й вести боротьбу за відновлення влади й суверенітету в разі їх втрати.

Дослідження особливостей організації національного спротиву на тимчасово окупованій території України вказує на те, що вони визначаються опертям на стратегії активного протесту (у перше півріччя окупації) та повсякденної громадянської непокори (упродовж усього періоду окупації); застосуванням форм спротиву, що ґрунтуються на переконаннях з опертям на українську громадянську ідентичність; репертуаром повсякденного спротиву громадян України, який залежить від взаємодії між локальними соціальними структурами громад і нав'язаними російською окупацією відносинами влади; мотивацією до практик повсякденного спротиву, що має дифузний та динамічний характер, пов'язаний із характеристиками соціального поля, досвідом застосування форм та технік повсякденного спротиву, стратегією й тактикою громадянського спротиву, координованого інститутами Української держави.

Дослідження самоідентифікації громадян України в інституційній матриці національного спротиву російській агресії дало змогу обґрунтувати, що вона маркується через показники готовності відстоювати територіальну цілісність України зі зброєю в руках, використовувати легітимну й легальну варіативність форм національного спротиву та відчуття належності до інституту національного спротиву, які у вимірі результатів соціологічних досліджень належать до зони високих показників.

Статус спостерігача в інституті національного спротиву України пов'язаний із визнанням російської агресії, кваліфікацією дій суб'єктів спротиву в парадигмі протидії агресії, тобто визнання національного спротиву та визначення ставлення/належності до нього. У проаналізованій сукупності всіх спостерігачів у матриці національного спротиву України, які визнають російську агресію й кваліфікують дії інститутів політичної

влади України та громадян України як легітимну протидію агресії найбільш потужними за обсягами надання фінансової, військової й гуманітарної допомоги є США та ЄС. Отже, саме вони, як і інші спостерігачі, що надають усі три види допомоги Україні в її протидії російській агресії, є належними до матриці національного спротиву нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / укладач. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. Т.VIII, 1728 с.
2. Верховна Рада України (2021). Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
3. Верховна Рада України (2021). Проєкт Закону про основи національного спротиву № 5557 від 25.05.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72035
4. Київський міжнародний інститут соціології (2022). В Україні зростає готовність чинити опір російським інтервентам: результати телефонного опитування, проведеного 5–13 лютого 2022 року. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1099&page=10>
5. Київський міжнародний інститут соціології (2022). Відчуття особистої належності до національного опору ворогові. Жовтень. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1158&page=3>
6. Київський міжнародний інститут соціології (2022). Показники національно-громадянської української ідентичності. Прес-реліз підготовлений заступником директора Інституту соціології НАН України, доктором соціологічних наук Сергієм Дембіцьким. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=6>
7. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві (2014). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014.
8. Соціологічна група РЕЙТИНГ (2020). До дня захисника України. жовтень 2020. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_defenders_day_102020_press.pdf
9. Соціологічна група РЕЙТИНГ (2022). Соціологічне опитування: Україна в умовах війни. 1 берез. 2022 р. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1200_032022_war_press.pdf
10. Центр національного спротиву (2024). URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua>
11. Alvinus, A., Holmberg A. (2023). External, non-governmental resistance in relation to interstate war: an analytical framework, *European Security*. DOI: 10.1080/09662839.2023.2284747
12. Bachmann, R., Baqaee, D., Bayer, C., Kuhn, M., Löschel, A., Moll, B., Peichl, A., Pittel, K. & Schularick, M. (2022). What if? The Economic Effects for Germany of a Stop of Energy Imports from Russia, *ECONtribute Report*, 28, p. 1–15.
13. Becker, T., Eichengreen, B., Gorodnichenko, Y., Guriev, S., Johnson, S., Mylovanov, T., Rogoff, K., Weder di Mauro, B. (2022). A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine, *CEPR Press*, April 8, p. 1–31.

14. Brissette, E. (2016). From complicit citizens to potential prey: state imaginaries and subjectivities in US war resistance. *Critical sociology*, 42 (7–8), p. 1163–1177.

15. Browne, H. et al. (2019). “Pitstop of Death”: Irish newspaper coverage of Iraq war protests at Shannon airport. *Irish political studies*, 34 (1), p. 92–112.

16. Chenoweth, E., Stephan, M. (2021). The role of external support in nonviolent campaigns poisoned Chalice or Holy Grail? *International Center on Nonviolent Conflict*, Washington D.C.

17. Congress USA (2024). Ukraine Security Supplemental Appropriations Act, P. L. 118–50, Div B, 4/24/2024. URL: <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/815>

18. Dudouet, V. (2017). Powering to peace: integrated civil resistance and peacebuilding strategies: International Center for Non-violent Conflict Special Report, *International Center on Nonviolent Conflict*, 1 (April). URL: <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2018/07/ICNC-Special-Report-Civil-Resistance-and-Peacebuilding.pdf>

19. European Commission (2023). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on establishing the Ukraine Facility. Brussels, 20.6.2023 COM (2023) 338 final 2023/0200 (COD). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/dd8cd260-1897-4e37-81dc-c985179af506_en

20. European Commission (2024). Commission welcomes political agreement on the up to €50 billion Ukraine Facility. Press release. 6 February. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_658

21. Evjen, B., Lehtola, V. P. (2020). Mo birget soadis (How to cope with war), *Scandinavian journal of history*, 45 (1), p. 25–47.

22. Fiala, O. (2019). Resistance Operating Concept, Stockholm, Sweden: Swedish Defence University. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1392106/FULLTEXT01.pdf>

23. Foucault, M. (1981). The history of sexuality: an introduction, vol. 1. *The will to knowledge*. Harmondsworth: Penguin.

24. Hollander, J. A., Einwohner, R. L. (2004). Conceptualizing resistance, *Sociological Forum*, 19(4), p. 533–554.

25. Johansson, A., Vinthagen, S. (2016). Dimensions of Everyday Resistance: An Analytical Framework. *Critical Sociology*, 42(3), p. 417–435.

26. Johnson, C., 2020. From resistance movement to civil war: why violence escalated in Lithuania but not in Moldova during Soviet Annexation (1944–1952), *Europe-Asia studies*, 72 (7), p. 1232–1256.

27. Kalin, I., Lounsbury, M. O., Pearson, F. (2022). Major power politics and non-violent resistance movements, *Conflict management and peace science*, 39 (3), p. 241–265.

28. Lektzian, D., Patterson, D. (2015). Political cleavages and economic sanctions: the economic and political winners and losers of sanctions, *International studies quarterly*, 59 (1), p. 46–58.

29. Lilja, M., Baaz, M., Vinthagen, S. (2013) Exploring ‘irrational resistance’. *Journal of Political Power*, 6(2), p. 201–217.

30. Lilja M., Vinthagen S. (2009). *Motstånd*. Malmö: Liber.

31. Lilja, M. (2018). The politics of time and temporality in Foucault’s theorisation of resistance: ruptures, time-lags and decelerations. *Journal of political power*, 11 (3), p. 419–432.

32. Lilja, M. (2022). Pushing resistance theory in IR beyond “opposition”: the constructive resistance of the #MeToo movement in Japan, *Review of international studies*, 48 (1), p. 149–170.
33. O’Neill M. (2019). SOCEUR and Swedish Defense University Collaborate on Academic Publication, the Resistance Operating Concept (ROC), *Defense Visual Information Distribution Service*, December 2.
34. Pape, R. A. 2005. *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House. P. 83.
35. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung (2024). Diese Waffen und militärische Ausrüstung liefert Deutschland an die Ukraine. Montag, 29 Juli. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/schwerpunkte/krieg-in-der-ukraine/lieferungen-ukraine-2054514>
36. Roberts, A., Ash, T. G. (2009). *Civil Resistance and Power Politics: The Experience of Non-Violent Action from Gandhi to the Present*, Oxford: Oxford University Press, 2009.
37. Scott, J. C. (1989). Everyday forms of resistance, *Copenhagen Papers*, 4(1989), p. 33–62.
38. Scott, J. C. (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven, CT: Yale University Press.
39. SOCEUR and Resistance Operating Concept (ROC) (2019). URL: <https://sof.news/uw/resistance-operating-concept/>
40. Svensson, I., Finnbogason, D. (2021). Confronting the caliphate? Explaining civil resistance in jihadist proto-states. *European journal of international relations*, 27 (2), p. 572–595.
41. The Kiel Institute for the world economy (2024). Europe has a long way to go to replace US aid – large gap between commitments and allocations 16.02.2024. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/news/europe-has-a-long-way-to-go-to-replace-us-aid-large-gap-between-commitments-and-allocations/>
42. The Kiel Institute for the world economy (2024). The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how?. Data Set. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/the-ukraine-support-tracker-which-countries-help-ukraine-and-how-20852/>
43. The Kiel Institute for the world economy (2024). War against Ukraine. Analysis, comments, and proposals by the Kiel Institute related to the crisis triggered by the war against Ukraine. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/>
44. The White House (2022). National Defense Strategy 2022. URL: <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>
45. Thurber, C. (2019). Social ties and the strategy of civil resistance, *International studies quarterly*, 63 (4), p. 974–986.
46. Tilly, C. (1991). Domination, resistance, compliance ... discourse, *Sociological Forum*, 6(3), p. 593–602.
47. Tilly, C. (1995). Contentious repertoires in Great Britain, 1758–1834. In: Traugott M. (ed.) *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Durham, NC: Duke University Press, p. 15–42.
48. Trebesch, C., Antezza A., Bushnell K., Bomprezzi P., Dyussimbinov Y., Chambino C., Ferrari C., Frank A., Frank P., Franz L., Gerland C., Kharitonov I., Kumar B., Rebinskaya E., Schade C., Schramm S., Weiser L. (2024). The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how?. *Kiel Working Paper*, 2218, p. 1–75.

49. Vinthagen, S., Johansson A. (2013). “Everyday resistance”: exploration of a concept and its theories. *Resistance Studies Magazine*, 1(September), p. 1–46.

50. Wither, J. K. (2018). Modern Guerrillas and the Defense of the Baltic States, *Small wars Journal*. URL: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/modern-guerrillas-and-defense-baltic-states>

51. Zacher, M. W. (2001). The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force, *International Organization*, 55 (2), p. 215–250.

52. Zie briefing door O. C. Fiala (Special Operations Command Europe) (2019). “Resistance Operating Concept”, mei 2019, 3, SOJ55, unclassified, *Special Warfare: the Official Professional Journal of U.S. Army Special Operations Forces*, 32 (2).

REFERENCES

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250 000 / ukladach. ta hov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2005. T.VIII, 1728 p. (in Ukrainian).

2. Verkhovna Rada Ukrainy (2021). Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu: Zakon Ukrainy vid 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>. (in Ukrainian).

3. Verkhovna Rada Ukrainy (2021). Proiekt Zakonu pro osnovy natsionalnoho sprotyvu № 5557 vid 25.05.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72035 (in Ukrainian).

4. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii (2022). V Ukraini zrostaie hotovnist chynyty opir rosiiskym interventam: rezultaty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 5–13 liutoho 2022 roku. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1099&page=10> (in Ukrainian).

5. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii (2022). Vidchuttia osobystoi nalezhnosti do natsionalnoho oporu vorohovi. Zhovten. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1158&page=3> (in Ukrainian).

6. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii (2022). Pokaznyky natsionalno-hromadianskoi ukrainskoi identychnosti. Pres-reliz pidhotovleniy zastupnykom dyrektora Instytutu sotsiologii NAN Ukrainy, doktorom sotsiologichnykh nauk Serhiem Dembitskym. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=6> (in Ukrainian).

7. Politychni mekhanizmy formuvannia hromadianskoi identychnosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi (2014). Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2014. (in Ukrainian).

8. Sotsiologichna hrupa REITYNH (2020). Do dnia zakhysnyka Ukrainy. zhovten 2020. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_defenders_day_102020_press.pdf (in Ukrainian).

9. Sotsiologichna hrupa REITYNH (2022). Sotsiologichne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny. 1 berez. 2022 r. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1200_032022_war_press.pdf (in Ukrainian).

10. Tsentri natsionalnoho sprotyvu (2024). URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua> (in Ukrainian).

11. Alvinus, A., Holmberg, A. (2023). External, non-governmental resistance in relation to interstate war: an analytical framework, *European Security*. DOI: 10.1080/09662839.2023.2284747
12. Bachmann, R., Baqaee, D., Bayer, C., Kuhn, M., Löschel, A., Moll, B., Peichl, A., Pittel, K. & Schularick, M. (2022). What if? The Economic Effects for Germany of a Stop of Energy Imports from Russia, *ECONtribute Report*, 28, p. 1–15.
13. Becker, T., Eichengreen, B., Gorodnichenko, Y., Guriev, S., Johnson, S., Mylovanov, T., Rogoff, K., Weder di Mauro, B. (2022). A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine, *CEPR Press*, April 8, p. 1–31.
14. Brissette, E. (2016). From complicit citizens to potential prey: state imaginaries and subjectivities in US war resistance. *Critical sociology*, 42 (7–8), p. 1163–1177.
15. Browne, H. et al. (2019). “Pitstop of Death”: Irish newspaper coverage of Iraq war protests at Shannon airport. *Irish political studies*, 34 (1), p. 92–112.
16. Chenoweth, E., Stephan, M. (2021). The role of external support in nonviolent campaigns poisoned Chalice or Holy Grail? *International Center on Nonviolent Conflict*, Washington D.C.
17. Congress USA (2024). Ukraine Security Supplemental Appropriations Act, P. L. 118–50, Div B, 4/24./2024. URL: <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/815>
18. Dudouet, V. (2017). Powering to peace: integrated civil resistance and peacebuilding strategies: International Center for Non-violent Conflict Special Report, *International Center on Nonviolent Conflict*, 1 (April). URL: <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2018/07/ICNC-Special-Report-Civil-Resistance-and-Peacebuilding.pdf>
19. European Commission (2023). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on establishing the Ukraine Facility. Brussels, 20.6.2023 COM (2023) 338 final 2023/0200 (COD). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/dd8cd260-1897-4e37-81dc-c985179af506_en
20. European Commission (2024). Commission welcomes political agreement on the up to €50 billion Ukraine Facility. *Press release*. 6 February. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_658
21. Evjen, B., Lehtola, V. P. (2020). Mo birget soadis (How to cope with war), *Scandinavian journal of history*, 45 (1), p. 25–47.
22. Fiala, O. (2019). *Resistance Operating Concept*, Stockholm, Sweden: Swedish Defence University. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1392106/FULLTEXT01.pdf>
23. Foucault, M. (1981). The history of sexuality: an introduction, vol. 1. *The will to knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
24. Hollander, J. A., Einwohner, R. L. (2004). Conceptualizing resistance, *Sociological Forum*, 19(4), p. 533–554.
25. Johansson, A., Vinthagen, S. (2016). Dimensions of Everyday Resistance: An Analytical Framework. *Critical Sociology*, 42(3), p. 417–435.
26. Johnson, C., 2020. From resistance movement to civil war: why violence escalated in Lithuania but not in Moldova during Soviet Annexation (1944–1952), *Europe-Asia studies*, 72 (7), p. 1232–1256.
27. Kalin, I., Lounsbury, M. O., Pearson, F. (2022). Major power politics and non-violent resistance movements, *Conflict management and peace science*, 39 (3), p. 241–265.

28. Lektzian, D., Patterson, D. (2015). Political cleavages and economic sanctions: the economic and political winners and losers of sanctions, *International studies quarterly*, 59 (1), p. 46–58.
29. Lilja, M., Baaz, M., Vinthagen, S. (2013) Exploring ‘irrational resistance’. *Journal of Political Power*, 6(2), p. 201–217.
30. Lilja M., Vinthagen S. (2009). *Motstånd*. Malmö: Liber.
31. Lilja, M. (2018). The politics of time and temporality in Foucault’s theorisation of resistance: ruptures, time-lags and decelerations. *Journal of political power*, 11 (3), p. 419–432.
32. Lilja, M. (2022). Pushing resistance theory in IR beyond “opposition”: the constructive resistance of the #MeToo movement in Japan, *Review of international studies*, 48 (1), p. 149–170.
33. O’Neill M. (2019). SOCEUR and Swedish Defense University Collaborate on Academic Publication, the Resistance Operating Concept (ROC), *Defense Visual Information Distribution Service*, December 2.
34. Pape, R. A. 2005. *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House. R. 83.
35. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung (2024). Diese Waffen und militärische Ausrüstung liefert Deutschland an die Ukraine. Montag, 29 Juli. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/schwerpunkte/krieg-in-der-ukraine/lieferungen-ukraine-2054514>
36. Roberts, A., Ash T. G. (2009). *Civil Resistance and Power Politics: The Experience of Non-Violent Action from Gandhi to the Present*, Oxford: Oxford University Press, 2009.
37. Scott, J. C. (1989). Everyday forms of resistance, *Copenhagen Papers*, 4(1989), p. 33–62.
38. Scott, J. C. (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven, CT: Yale University Press.
39. SOCEUR and Resistance Operating Concept (ROC) (2019). URL: <https://sof.news/uw/resistance-operating-concept/>
40. Svensson, I., Finnbogason, D. (2021). Confronting the caliphate? Explaining civil resistance in jihadist proto-states. *European journal of international relations*, 27 (2), p. 572–595.
41. The Kiel Institute for the world economy (2024). Europe has a long way to go to replace US aid – large gap between commitments and allocations 16.02.2024. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/news/europe-has-a-long-way-to-go-to-replace-us-aid-large-gap-between-commitments-and-allocations/>
42. The Kiel Institute for the world economy (2024). The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how?. Data Set. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/the-ukraine-support-tracker-which-countries-help-ukraine-and-how-20852/>
43. The Kiel Institute for the world economy (2024). War against Ukraine. Analysis, comments, and proposals by the Kiel Institute related to the crisis triggered by the war against Ukraine. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/>
44. The White House (2022). National Defense Strategy 2022. URL: <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>
45. Thurber, C. (2019). Social ties and the strategy of civil resistance, *International studies quarterly*, 63 (4), p. 974–986.
46. Tilly, C. (1991) Domination, resistance, compliance ... discourse, *Sociological Forum*, 6(3), p. 593–602.

47. Tilly, C. (1995) Contentious repertoires in Great Britain, 1758–1834. In: Traugott M (ed.) *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Durham, NC: Duke University Press, p. 15–42.

48. Trebesch, C., Antezza A., Bushnell K., Bomprezzi P., Dyussimbinov Y., Chambino C., Ferrari C., Frank A., Frank P., Franz L., Gerland C., Kharitonov I., Kumar B., Rebinskaya E., Schade C., Schramm S., Weiser L. (2024). The Ukraine Support Tracker: Which countries help Ukraine and how?. *Kiel Working Paper*, 2218, p. 1–75.

49. Vinthagen, S., Johansson A. (2013). “Everyday resistance”: exploration of a concept and its theories. *Resistance Studies Magazine*, 1(September), p. 1–46.

50. Wither, J. K. (2018). Modern Guerrillas and the Defense of the Baltic States, *Small wars Journal*. URL: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/modern-guerrillas-and-defense-baltic-states>

51. Zacher, M. W. (2001). The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force, *International Organization*, 55 (2), p. 215–250.

52. Zie briefing door O. C. Fiala (Special Operations Command Europe) (2019). “Resistance Operating Concept”, mei 2019, 3, SOJ55, unclassified, *Special Warfare: the Official Professional Journal of U.S. Army Special Operations Forces*, 32 (2).

Матеріал надійшов до редакції 11.06.2024 р.

УДК 323.21:351.746.1

Наталія Хома,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»,
natalia.m.khoma@lpnu.ua,

ORCID ID: 0000-0002-2507-574,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-02-287-307

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ТА ПІДГОТОВКИ ДО ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

На прикладі кейса України розглянуто проблему посилення національної стійкості в умовах протидії зовнішній збройній агресії та підготовки до майбутньої повоєнної відбудови. Мета дослідження – з’ясувати